

DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2017.01.058>

УДК 338.431:061.1

JEL: Q01, Q12

Прокопа І.В., д-р екон. наук, професор
головний науковий співробітник
Інституту економіки та прогнозування НАН України

Демчак І.М., канд. екон. наук
генеральний директор Українського науково-дослідного
Інституту продуктивності агропромислового комплексу

ІДЕНТИФІКАЦІЯ МАЛИХ ВИРОБНИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Висвітлено концептуальні засади типологізації виробників сільськогосподарської продукції в Європейському Союзі та поділу їх на малі, середні та великі, що ґрунтуються на економічному параметрі стандартного випуску; розкрито основні положення методики оцінювання економічного розміру сільгоспвиробників за згаданим параметром. Обґрунтовано необхідність і можливість запровадження в Україні європейського підходу до оцінки розмірів суб'єктів господарювання у сільському господарстві, виокремлення і підтримки малих сільгоспвиробників з метою стимулювання їх модернізації та розвитку.

Ключові слова: виробники сільськогосподарської продукції, економічний розмір, малі господарства, показники господарської діяльності, стандартний випуск.

Постановка проблеми. Питання поділу виробників сільськогосподарської продукції на малі, середні та великі набуває дедалі більшої актуальності як з огляду на необхідність вдосконалення державного регулювання аграрного сектора, зокрема, земельних відносин, систем оподаткування, бюджетного субсидування суб'єктів господарювання тощо, так і у більш вузькому значенні, через посилення уваги до підтримки саме малих господарств. Останнє задекларовано у низці програмних документів, проектів нормативно-правових актів, заяв представників влади [1–6]. Водночас в Україні відсутній консолідований підхід до виокремлення малих, а також середніх та великих суб'єктів господарювання у сільському господарстві і ця проблема потребує вирішення.

Аналіз останніх досліджень. У наукових публікаціях вітчизняних авторів, присвячених зазначеній вище тематиці, малі (малі та середні) виробники сільськогосподарської продукції ідентифікуються, як правило, за двома ознаками – належністю до певних організаційно-правових форм господарювання і відповідністю фізичним показникам величини господарської діяльності: розміру землекористування, кількості зайнятих тощо. Так, В.Збарський до малих

© Прокопа І.В., Демчак І.М., 2017

суб'єктів господарювання у сільському господарстві відносить особисті селянські господарства (ОСГ), а також фермерські господарства та сільськогосподарські підприємства з чисельністю працівників до 50 осіб [7, с. 44–54]. Ю.Кирилов та І.Осадчук вважають, що малі форми господарювання на селі представляє господарська діяльність, яка ґрунтується на праці членів сім'ї із можливим залученням найнятих працівників: під цей критерій, на їхню думку, підпадають фермерські господарства й особисті селянські господарства (ОСГ) [8, с. 92]. М.Пітюлич та К.Воронич, погоджуючись з підходом до визначення поняття малих форм господарювання за якісними ознаками (в основному пов'язаними з їх організаційно-правовим статусом), пропонують використовувати для окреслення їх меж ще й "кількісні критерії": чисельність найманих працівників (до 10 осіб), площу землекористування (до 10 га), а також такий індикатор, як звільнення від податків або застосування спрощених форм оподаткування [9, с. 27]. С.Скрипник відзначає неоднозначність трактування поняття "малі форми господарювання", яке вживається у нормативно-правових актах України та наукових публікаціях, і доходить висновку, що до малих виробників сільськогосподарської продукції коректно віднести дрібнотоварні особисті селянські та фермерські господарства. Правда, при цьому межі "дрібнотоварності" вона не окреслює [10, с. 33].

Отже, поняття "малі", а також "середні" та "великі" виробники сільськогосподарської продукції в Україні залишаються не конкретизованими і нормативно не врегульованими. Це зазначалось і на слуханнях у Комітеті Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин, які відбулися у жовтні 2016 р. Учасники слухань визнали за необхідне розробити та подати до Верховної Ради проект закону, "направлений на унормування критеріїв віднесення виробників сільськогосподарської продукції за розмірами господарювання до малих, середніх та великих з метою формування та здійснення диференційованої державної аграрної політики" [4]. У розв'язанні цього завдання доцільно використати досвід країн – членів Європейського Союзу.

Метою статті є обґрунтування необхідності та оцінка можливостей запровадження в Україні європейського підходу до поділу суб'єктів господарювання в сільському господарстві на малі, середні та великі, що спирається на визначення їх економічного розміру.

Виклад основних результатів дослідження. Відповідно до Господарського кодексу України (стаття 55) суб'єкти господарювання поділяються на суб'єкти мікропідприємництва, суб'єкти малого, середнього та великого підприємництва за критеріями кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік [11]. Суб'єктами малого підприємництва визначені юридичні особи та фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників не перевищує 50 осіб (у суб'єктів мікропідприємництва – 10 осіб) та річний дохід від будь-якого виду діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро (у суб'єктів мікропідприємництва – 2 млн євро).

Такий поділ в цілому відповідає законодавству Європейського Союзу, але він не відповідає потребам регулювання розвитку сільського господарства. Тому в ЄС використовується інший підхід до типології виробників

сільськогосподарської продукції за розмірами господарювання, в тому числі й поділу їх на малі, середні та великі. Спочатку він ґрунтувався на величині стандартної доданої вартості (Standard Gross Margin – SGM), яка визначалася з урахуванням обсягів валового виробництва та субсидій, що не підлягали оподаткуванню. Таку вартість у сумі 1200 євро було визначено за європейську одиницю розміру (економічної величини) сільгоспвиробників (European Size Unit – ESU). У процесі еволюції Спільної аграрної політики ЄС більшість субсидій (прямих виплат) виробникам було реформовано і вони не могли включатися до SGM, внаслідок чого типологія на основі цього показника втратила сенс. Нова ж типологія ґрунтується на економічному параметрі стандартного випуску, або стандартної продукції (Standard Output – SO), що не враховує субсидій.

Розрахунок показника стандартного випуску здійснюється виробниками сільськогосподарської продукції з використанням регіональних коефіцієнтів SO, які визначаються на основі даних національної статистики та інших матеріалів. Слід зазначити, що з метою інформаційного забезпечення ефективного провадження Спільної аграрної політики в ЄС створена і функціонує система збирання економічних та інших даних про виробництво сільськогосподарської продукції – Мережа облікових даних фермерських господарств (Farm Accountancy Data Network – FADN). Роль та завдання цієї системи свого часу були висвітлені у вітчизняній літературі [12]. FADN містить переважну частину матеріалів, необхідних для визначення SO. Запровадження FADN уможливило створення Спільнотної типології фермерських господарств – уніфікованої класифікації виробників сільськогосподарської продукції відповідно до їх величини і сільськогосподарського типу, причому не просто у країнах – членах ЄС, а в окреслених у них однотипних регіонах. У Польщі, наприклад, виділено чотири такі регіони, до кожного з яких входить по чотири суміжні воєводства [13].

Кожна країна – член ЄС зобов'язана опрацьовувати склад регіональних коефіцієнтів SO для сільськогосподарської діяльності відповідно до встановленого переліку видів діяльності на основі методики, затвердженої Європейською комісією [14]. У Польщі цю роботу виконав Державний дослідницький заклад "Інститут економіки сільського господарства і продовольчого сектора (Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy), який видав відповідний посібник [15].

Коефіцієнт стандартного випуску (SO) – це середня за п'ять років вартість кожного виду рослинницької чи/та тваринницької продукції, отриманої з 1 гектара або від 1 голови худоби упродовж року в середніх для певного регіону умовах. Вона є сумою вартості основної та побічної продукції (наприклад, зерно+соліма), обрахованої на основі фактичних цін неттовиробників без податку на додану вартість. Ціна нетто – це ціна продукції без урахування витрат на транспортування і маркетинг. Не враховуються також безпосередні доплати (субсидії), отримані за програмами підтримки аграрного сектора.

Економічний розмір господарства є вартістю його загального SO. Він дорівнює сумі індивідуальних SO усіх видів сільськогосподарської продукції,

які виробляє суб'єкт господарювання, вираженій у євро. Для визначення економічного розміру свого господарства виробнику сільськогосподарської продукції достатньо даних про посівні площі і поголів'я сільськогосподарських тварин. Ці показники помножуються на регіональні коефіцієнти SO, а отримані добутки підсумовуються. Сума індивідуальних SO у національній валюті перераховується у євро (табл. 1).

Таблиця 1

Приклад розрахунку економічного розміру "SO" господарства площею у 5 га, що спеціалізується на вирощуванні овочевих культур (Республіка Польща, регіон Малопольща і Підгір'я)

№ п/п	Сільськогосподарські культури	Площа, га	Регіональний коефіцієнт SO, злотих	Сума, злотих
1	Петрушка	1,5	28033	42049,50
2	Морква	1,0	17882	17882,00
3	Цибуля	1,0	14449	14449,00
4	Пшениця озима	1,0	2974	2974,00
5	Ячмінь яровий	0,5	2379	1189,50
Разом		5,0	x	78534,00

Примітка: курс євро – 4,24480 злотих; економічна величина – 18501,20 євро.

Джерело: [16].

Для розрахунку регіональних коефіцієнтів SO використовуються показники, що характеризують посівні площі та урожайність сільськогосподарських культур, поголів'я та продуктивність сільськогосподарських тварин, фізичні обсяги виробленої продукції, ціни на сільськогосподарську продукцію; т. зв. "технічні відомості", наприклад, тривалість робочого циклу, падіж тварин тощо. У різних країнах – членах ЄС джерела даних, необхідних для визначення цих показників, не однакові. Проте значна їх кількість співпадає завдяки функціонуванню в ЄС відповідних інституцій (Євростат, FADN тощо) та здійснюваним заходам з уніфікації статистичної звітності.

Важливо зазначити, що кожна країна – член ЄС для отримання необхідної інформації здійснює щонайменше два види обстежень виробників сільськогосподарської продукції: суцільний сільськогосподарський перепис (не рідше 1 разу на 10 років) і проміжні вибіркові обстеження, які проводяться між переписами (наприклад, кожні 3 роки). Збираються також поточні відомості про ціни, про виробництво рослинницької і тваринницької продукції та ін., здійснюється розрахунок середніх цін та індексів цін тощо. У межах реалізації Спільної аграрної політики Генеральний директорат з питань сільського господарства та сільського розвитку збирає дані про ціни на сільськогосподарських ринках. Для розрахунку коефіцієнтів SO залучаються також т. зв. адміністративні бази, що нагромаджуються в Інтегрованій системі адміністрування та контролю (IACS), Системі ідентифікації та реєстрації ВРХ, Реєстрі органічного сільського господарства. Використовуються й інші різноманітні джерела, у тому числі дані спеціальних обстежень, що проводяться на основі вибірок виробників сільськогосподарської продукції.

Процедура розрахунку SO на національному рівні охоплює декілька етапів. На першому етапі здійснюється вибір видів сільськогосподарської діяльності (вирощуваних сільськогосподарських культур, утримуваних тварин тощо), за якими оцінюватиметься економічний розмір господарств. Для цього використовується список видів діяльності, який застосовується при проведенні у країні обстежень виробників сільськогосподарської продукції, враховуються також відповідні розпорядження Європейської комісії.

На другому етапі визначається "регіональність" сільськогосподарської діяльності у контексті обрахунку SO. Для вибраних видів діяльності з урахуванням різних критеріїв визначається кількість наборів коефіцієнтів SO. У Польщі, наприклад, обраховано чотири окремі набори коефіцієнтів SO для виділених у країні регіонів. При визначенні кількості наборів SO беруться до уваги регіональні відмінності, серед яких: структура сільськогосподарських угідь, площа посівів окремих культур у регіонах, види і поголів'я худоби, різниця в цінах тощо.

На третьому етапі здійснюється визначення коефіцієнтів SO для видів діяльності відповідно до методики і процедур, встановлених в ЄС. Для потреб типології фермерських господарств у ЄС у контексті коефіцієнтів SO, розрахованих для діяльності згідно з національними сільськогосподарськими переписами, застосовуються ваги показників площі угідь або поголів'я худоби. В результаті отримуються агреговані вартості SO згідно зі встановленим у ЄС переліком діяльностей відповідно до алгоритму Європейської типології фермерських господарств.

Таким чином, економічний розмір господарства залежить від: 1) структури та рівня виробництва продукції у певному господарстві (площі окремих видів продукції та поголів'я різних видів худоби); 2) місця розташування господарства в окремому регіоні FADN. *Визначений на підставі SO економічний розмір господарства (підприємства) означає можливу вартість продукції, яку виробник здатний отримувати, оперуючи наявним потенціалом і ведучи діяльність у певному регіоні.* Економічний розмір господарства не враховує вартості доплат і податків. При визначенні економічної величини господарства не береться до уваги й дохід від діяльності, іншої, ніж сільськогосподарська, навіть якщо вона безпосередньо пов'язана з сільським господарством.

Вартість стандартного випуску чи стандартної продукції (SO) використовується для віднесення господарства до одного із 14 класів економічного розміру (ES). Для потреб аналізу або публікації класів вони підлягають агрегації, приймаючи вид класифікації "ES 9" або "ES 6" (табл. 2). Класи економічного розміру служать для:

- висвітлення та практичного використання результатів групування виробників сільськогосподарської продукції за економічним розміром, незалежно від їх організаційно-правової форми та спеціалізації;
- визначення мінімального порогу вартості стандартної продукції для обстеження FADN;
- визначення плану формування вибірки (а також, як наслідок, ваг окремих господарств) для обстеження FADN.

Економічний розмір господарства за критерієм стандартного випуску (SO) може бути визначений для будь-якого суб'єкта господарювання в аграрному секторі. Проте, як видно з табл. 2, межі поділу цих суб'єктів на групи малих, середніх і великих є досить широкими; всередині цих груп навіть виділені підгрупи "дуже малі" і "малі", "середньо малі" і "середньо великі", "великі" та "дуже великі". Такий поділ дає можливість країнам – членам ЄС уточнювати параметри відповідних груп з урахуванням національної специфіки. Водночас господарства першого класу економічного розміру (із вартістю SO до 2 тис. євро) не відносяться до жодної групи: ні в одній країні ЄС вони не включаються до Мережі облікових даних FADN.

Таблиця 2

Відомість класів економічного розміру згідно з ES, ES 9, ES 6

ES		ES 9			ES 6		
Класи економічного розміру	Обсяг SO, євро	Класи економічного розміру		Обсяг SO, євро	Класи економічного розміру		Обсяг SO, євро
		номер	назва		номер	назва	
1	до 2000						
2	від 2000 до 4000	1	дуже малі	2000–8000	1	дуже малі	2000–8000
3	від 4000 до 8000						
4	від 8000 до 15000	2	малі	8000–15000	2	малі	8000–25000
5	від 15000 до 25000	3	малі	15000–25000			
6	від 25000 до 50000	4	середньо малі	25000–50000	3	середньо малі	25000–50000
7	від 50000 до 100000	5	середньо великі	50000–100000	4	середньо великі	50000–100000
8	від 100000 до 250000	6	великі	100000–250000	5	великі	100000–500000
9	від 250000 до 500000	7	великі	250000–500000			
10	від 500000 до 750000	8	дуже великі	500000–1000000	6	дуже великі	понад 500000
11	від 750000 до 1000000						
12	від 1,0 млн до 1,5 млн	9	дуже великі	понад 1,0 млн			
13	від 1,5 млн до 3,0 млн						
14	більше 3,0 млн						

Джерело: [15, с. 42].

Окрім економічної величини, виробники сільськогосподарської продукції в ЄС класифікуються і за приналежністю до певного сільськогосподарського типу (напрямку спеціалізації). Сільськогосподарський тип визначається за часткою SO окремих груп сільськогосподарської діяльності (галузей виробництва) у загальній вартості SO господарства. Серед типів виокремлюються господарства спеціалізовані та змішані. Спеціалізація може проявлятися у сферах вирощування польових однорічних культур, багаторічних культур, городництва, тваринництва тощо. За умови, коли частка однієї групи діяльності перевищує $\frac{2}{3}$ повного SO, господарство класифікується як спеціалізоване. У випадку, коли частка будь-яких з двох груп діяльності поміщається у межах від $\frac{1}{3}$ до $\frac{2}{3}$ повного SO, господарство відноситься до змішаного типу з перерахуванням домінуючих напрямів виробництва. Натомість, якщо жодна з груп діяльності не перевищує $\frac{1}{3}$ вартості SO, господарство визнається змішаним.

Класифікація господарств за типами складається з трьох рівнів: кожний наступний рівень деталізує попередній.

Перший рівень – *типи загальні*: на цьому рівні виділяється 8 типів і група невизначених господарств. У коді типу господарства перший рівень відображається одним знаком. Повний перелік типів цього рівня такий: 1. Вирощування польових культур; 2. Вирощування городніх культур (овочі, полуниця, квіти, декоративні рослини), грибів і саджанців; 3. Вирощування фруктових дерев і кущів; 4. Утримання пасовищних тварин; 5. Утримання тварин на концентрованих кормах; 6. Змішаний тип – вирощування різних культур; 7. Змішаний тип – утримання різних тварин; 8. Змішаний тип – вирощування сільськогосподарських культур і утримання тварин; 9. Група господарств з невизначеною спеціалізацією.

Другий рівень – *типи основні*. Тут виділяється 21 тип і група невизначених господарств. У коді господарства цей рівень позначається двома знаками: перший означає загальний, другий – основний тип. Наприклад, у межах загального типу 2 виділено такі основні типи: 21. Спеціалізація на вирощуванні городніх культур (овочі, полуниця, квіти і декоративні рослини) у теплицях; 22. Спеціалізація на вирощуванні городніх культур (овочі, полуниця, квіти і декоративні рослини) у відкритому ґрунті; 23. Спеціалізація на вирощуванні грибів, саджанців, а також городніх культур (овочі, полуниця, квіти і декоративні рослини).

Третій рівень – *типи детальні*: на ньому ідентифікується 61 тип і група невизначених господарств. Код спеціалізації господарства позначається з допомогою трьох знаків. Наприклад, у межах основного типу 22 виділено такі детальні типи: 221. Спеціалізація на вирощуванні у відкритому ґрунті овочів і полуниці (у плодозміні з іншими городніми культурами); 222. Спеціалізація на вирощуванні у відкритому ґрунті квітів і декоративних рослин; 223. Спеціалізація на вирощуванні у відкритому ґрунті городніх культур (овочі, полуниця, квіти і декоративні рослини) [15, с. 44–49].

Висвітлена в загальних рисах система типологізації виробників сільськогосподарської продукції формувалася в ЄС упродовж декількох десятиліть його існування. Держави – нові члени ЄС поступово долучалися до неї, пере-

ходячи від прийнятих у них, переважно фізичних, показників величини господарської діяльності: площі землекористування, поголів'я худоби тощо до вартісних. Україні також необхідно буде пройти цей шлях, долаючи подібні до інших країн стереотипи щодо поділу господарств на малі, середні та великі за фізичними показниками, а також адекватно вирішити питання щодо розрізненості сільгоспвиробників за організаційно-правовими формами та економічною самостійністю господарювання.

Річ у тім, що у представників різних груп господарств, професійних спільнот та й різних верств населення існують свої уявлення про величину господарюючих суб'єктів. У середовищі агрохолдингів при їх градації на малі, середні та великі, очевидно, оперують величинами десятків і сотень тисяч гектарів; серед економічно самостійних сільськогосподарських підприємств ідеться, відповідно, про сотні й тисячі, серед сімейних фермерських – про десятки і сотні, а особистих селянських господарств – переважно про одиниці та десятки гектарів.

Автори видання "Загальні тенденції розвитку фермерських господарств в Україні" відносять до групи малих фермерські господарства, які не досягають жодного з перелічених нижче статистичних критеріїв: площа сільськогосподарських угідь – 200 га; поголів'я великої рогатої худоби – 50 голів; поголів'я свиней – 50 голів; поголів'я овець або кіз – 50 голів; поголів'я птиці – 500 голів, чисельність працюючих у сільському господарстві – 20 осіб; обсяг доходу (виручки) від реалізації продукції, робіт, послуг сільського господарства – 150 тис. грн. За цим підходом майже 80% усіх фермерських господарств в Україні у 2014 р. можна було вважати малими [17, с. 9].

Очільник Мінагрополітики України у 2016 р. неодноразово заявляв про пріоритетність підтримки малих і середніх виробників сільськогосподарської продукції, переважно фермерських господарств, до яких він відносив господарства з площею землекористування до 500 га [18]. Свої думки щодо згаданого питання озвучують народні депутати, представники аграрних громадських організацій [19] тощо. Водночас автори відповідних пропозицій практично не згадують серед виробників сільськогосподарської продукції особисті селянські господарства.

Використання Україною європейських підходів до класифікації суб'єктів господарювання в аграрній сфері дозволило б розв'язати суперечки щодо поділу господарств на малі, середні та великі, пов'язані з їх приналежністю до різних організаційно-правових форм, спеціалізацією, площею землекористування тощо. У межі 14 класів економічної величини цілком вписуються й вітчизняні особисті селянські господарства та всі інші господарські формування. Зведення їх в один перелік дозволяє розставити господарства за ранжиrom відповідно до вартості вироблюваної ними продукції: залишається визначити лінії, які розділяють різні групи за величиною. У Польщі, наприклад, на період 2014–2020 рр. було запропоновано вважати малими господарствами такі, які мають розмір стандартної продукції від 2 до 15 тис. євро [20]. Саме вони можуть брати участь у запроваджених там програмах підтримки малих виробників. Порівнявши з цими показниками дані табл. 2 про економічний розмір овочівницького господарства площею всього 5 га, побачимо, що за величи-

ною SO воно перевищує межу приналежності до малих господарств. Проте такі господарства не залишаються поза увагою аграрної політики: для них, як для більших за малі, передбачені інші програми підтримки.

Асоціація з ЄС означає, що рано чи пізно (краще якомога раніше) Україні необхідно буде запроваджувати адаптовану до європейської систему типологізації виробників сільськогосподарської продукції, в тому числі переходити до визначення їх економічної величини на основі стандартного випуску (SO). Останнє потребуватиме певного часу, тому доцільно було б вирішити питання про визначення і використання у перехідний період показника, наближеного до SO, з допомогою якого можна було б оцінювати економічну величину господарств. Ним міг би бути, наприклад, показник валової продукції господарства у постійних цінах, диференційований за регіонами. Це дасть змогу встановити розподіл усієї маси вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції за 14 класами економічного розміру, в т.ч. їх поділ на малі, середні та великі за критеріями, наближеними до ES 9 та ES 6.

Реалізація такого підходу створить надійне підґрунтя для визначення раціональних меж віднесення сільгоспвиробників до групи малих та запровадження програм їх підтримки, метою яких, як свідчить зарубіжний досвід, є модернізація господарств, нарощування їх економічної величини, диверсифікація діяльності, надання допомоги молодим фермерам на господарське облаштування та ін. За критерієм економічного розміру до групи малих потраплять виробники сільськогосподарської продукції безвідносно до їх організаційно-правової форми; нижній поріг такої групи в Україні на перших порах міг би перебувати у межах першого класу економічного розміру ES, тобто становити суму, що в еквіваленті не досягає 2 тис. євро. Водночас до участі в програмах підтримки малих господарств повинні мати доступ лише економічно самостійні виробники сільськогосподарської продукції, тобто такі, які не входять до складу вертикально інтегрованих формувань.

Запровадження в Україні європейської процедури визначення економічної величини суб'єктів господарювання у сільському господарстві потребує значної підготовчої роботи. Так, необхідно якомога повніше адаптувати використовувані у нас джерела інформації про господарську та економічну (комерційну) діяльність виробників сільськогосподарської продукції, функціонування агропродовольчих ринків тощо до відповідних стандартів ЄС. Інтеграція з ЄС передбачає й залучення України до європейської системи збору, обробки й використання інформації про суб'єктів господарювання у сільському господарстві (FADN), а це пов'язано із запровадженням спеціальної постійно діючої програми обстеження виробників сільськогосподарської продукції; відбором її учасників, які адекватно репрезентують національну сільськогосподарську структуру; визначенням (створенням) інституції – координатора FADN, що організовуватиме і забезпечуватиме виконання програми.

Надзвичайно важливо прискорити проведення Всеукраїнського сільськогосподарського перепису, підготовка якого уже значною мірою виконана. Закон про цей перепис було ухвалено ще у 2008 р.; у 2011 р. Кабінет Міністрів України розпорядився провести його у липні 2014 р. У 2012 р. у Баштанському районі Миколаївської області було здійснено пробний сільськогоспо-

дарський перепис, але до проведення Всеукраїнського перепису так і не дійшло. У жовтні 2014 р. уряд відмінив його проведення, посилаючись на нестачу потрібних для цього бюджетних коштів. Відсутність даних перепису не лише ускладнює запровадження оцінки економічного розміру сільгоспвиробників. Як стверджує Держстат України, це унеможлиблює отримання найбільш повної та детальної інформації про стан і структуру сільського господарства, наявність і використання ресурсного потенціалу, про процеси, що відбуваються у сільському господарстві країни у розрізі всіх територіальних одиниць, і, відповідно, формування ефективної аграрної та продовольчої політики [21].

Як зазначалося, в оцінці економічного розміру виробників сільськогосподарської продукції визначальна роль належить коефіцієнтам стандартного випуску SO. Розрахунок цих коефіцієнтів у країнах – членах ЄС доручено спеціальним інституціям, які зазвичай виконують функції національних координаторів FADN. У Польщі, Чехії та інших країнах – це державні науково-дослідні установи економічного профілю [12]. У нашій країні науково-методичні засади виконання такого завдання активно опрацьовуються в Інституті економіки та прогнозування НАН України, до його практичного вирішення може долучитися Український науково-дослідний інститут продуктивності агропромислового комплексу Мінагрополітики України, який має свої підрозділи в регіонах; можливі й інші варіанти.

Висновки

Одним із напрямів удосконалення державної аграрної політики в Україні є посилення підтримки малих господарств. Водночас у представників вітчизняної науки, владних структур, господарюючих суб'єктів поки що відсутня консолідована позиція щодо поділу виробників сільськогосподарської продукції за розмірами господарювання. При її узгодженні доцільно орієнтуватися на практику Європейського Союзу: Угодою про асоціацію України з ЄС передбачено зближення сторін у сфері розвитку сільського господарства і села. В ЄС же при типології суб'єктів господарювання у сільському господарстві за їх величиною використовується показник економічного розміру. Він ґрунтується на економічному параметрі *стандартного випуску* (Standard Output – SO) і означає можливу вартість продукції, яку виробник здатний отримувати, оперуючи наявним потенціалом і ведучи діяльність у певному регіоні.

Економічний розмір агрогосподарства у країнах ЄС визначається на основі даних про площі посівів та поголів'я тварин з використанням коефіцієнтів SO – вартості стандартного випуску продукції на одиницю площі чи одну голову тварин. Коефіцієнти SO розраховуються у розрізі виокремлених для цієї мети регіонів. Підсумок вартостей SO окремих видів сільськогосподарських культур та тварин характеризує загальний економічний розмір господарства. Виробники сільськогосподарської продукції за економічним розміром поділяються на 14 класів у діапазоні: від "менше за 2 тис. євро" до "більше за 3 млн євро". У межах цих класів виділяються й групи малих, середніх та великих господарств.

Україні необхідно прийняти європейський підхід до поділу виробників сільськогосподарської продукції на малі, середні та великі, за якого до групи малих потраплять особисті селянські, сімейні фермерські господарства, економічно самостійні сільгоспідприємства. Слід невідкладно розпочати роботу з формування національної системи визначення величини господарств за економічним параметром стандартного випуску (SO). У період, поки створюватимуться умови для функціонування такої системи, доцільно тимчасово оцінювати економічну величину господарств з використанням показника, максимально наближеного до SO.

Список використаних джерел

1. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 роки. URL: [http://minagro.gov.ua/system/files/Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій...](http://minagro.gov.ua/system/files/Єдина_комплексна_стратегія_розвитку_сільського_господарства_та_сільських_територій...)
2. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-p>
3. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України". Проект (неофіційний текст). URL: [http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT 1447](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT_1447)
4. Рекомендації комітетських слухань на тему "Трансформація агропромислового комплексу України. Стимулювання розвитку сімейних фермерських господарств та їх оподаткування". URL: http://farmer.co.ua/news/?id=&action=view&f_no=1362
5. Вовк Л. Уряд підтримає дрібні господарства. *Урядовий кур'єр*. 2016. 2 червня.
6. Тарас Кутовий: боюся, що цього річ 100 млрд грн не буде (інтерв'ю ЗМІ міністра аграрної політики та продовольства України Тараса Кутового 11 травня 2016 р.). URL: <https://agropolit.com/interview/100-taras-kutoviy-ya-zvertavsya-z-propozitsiyeyu-zbilshuvati-finansuvannya-ale-boyusya-scho-tsogorich-10-mlrd-grn-ne-bude>
7. Збарський В.К. Розвиток дрібнотоварного сектору сільських поселень України: монографія. Київ: НАЦ. ІАЕ, 2011. – 654 с.
8. Кирилов Ю.Є., Осадчук І.В. Розвиток малих форм господарювання на селі в умовах глобалізації. *Економіка АПК*. 2010. № 7. С. 91–97.
9. Пітюлич М.М., Воронич К.М. Теоретичні аспекти дослідження малих форм господарювання. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка*. 2014. Вип. 1. С. 26–28. URL: <http://www.msu.edu.ua/visn/?cat=8&lang=uk>
10. Скрипник С. Категорії та критерії визначення малих форм господарювання на селі. *Agricultural and resource economics*. 2016. Vol. 2, № 2. С. 27–35. URL: <https://are-journal.com/are/article/view/33/45>
11. Господарський кодекс України. URL: https://urist-ua.net/кодекси/господарський_кодекс_україни/
12. Губені Ю.Е., Вороний І.В., Ковальський А. Система FADN як інструмент збору та систематизації економічної інформації в аграрній сфері ЄС. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2009. № 15. С. 85–90.
13. Raszeja-Ossowska Iwona . Wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego (wartość ESU i współczynnik SO). URL: <http://www.dotacje.pl/dla-rolnikow/wielkosc-ekonomiczna-gospodarstwa-rolnego-wartosc-esu-wspolczynnik-so/>
14. Commission Regulation (EC) No 1242/2008 of 8 December 2008 establishing a Community typology for agricultural holdings EU-Lex. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008R1242>

15. Bocian Monika, Cholewa Izabela, Tarasiuk Rafal. Współczynniki Standardowej Produkcji 2010 dla celów Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej-Panstwowy Instytut Badawczy. Zakład Rachunkowości Rolnej. Warszawa, 2014. URL: <http://docplayer.pl/5056261-Wspolczynniki-standardowej-produkcji-2010-dla-celow-wspolnotowej-typologii-gospodarstw-rolnych-opracowal-zespol.html>
16. Co to jest wielkosc ekonomiczna gospodarstw? (SO). URL: <http://www.sir-kielce.pl/index.php/664-618>
17. Загальні тенденції розвитку фермерських господарств в Україні. Київ: НДІ "Укр-агропромпродуктивність", 2016. 56 с.
18. Кутовий проситиме Мінфін про виділення 500 млн грн для малих і середніх аграріїв. URL: <http://agronews.ua/node/65580>
19. Як українському аграрному бізнесу вийти з кризи. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/ak-ukrainskomu-agrarnomu-biznesu-vijti-z-krizi>
20. Pomoc dla malych gospodarstw rolnych w Polsce w nowej perspektywie finansowej 2014-2020. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warszawa, sierpień 2013. URL: <https://www.yumpu.com/xx/document/view/50091809/pomoc-dla-malych-gospodarstw-rolnych-w-polsce>
21. Перший Всеукраїнський загальний сільськогосподарський перепис. URL: www.ukrstat.gov.ua/pvzsp_2012/pvzsp_2012.htm

Надійшла до редакції 02.03.2017 р.

Прокопа І.В., д-р екон. наук, професор

главный научный сотрудник

Института экономики и прогнозирования НАН Украины

Демчак І.Н., канд. екон. наук

генеральный директор Украинского научно-исследовательского

Института производительности агропромышленного комплекса

ИДЕНТИФИКАЦИЯ МАЛЫХ ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ: ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ДЛЯ УКРАИНЫ

Рассмотрены концептуальные основы типологизации производителей сельскохозяйственной продукции в Европейском Союзе и их деления на малые, средние и большие, базирующиеся на экономическом параметре стандартного выпуска; раскрыты основные положения методики оценивания экономического размера сельхозпроизводителей по этому параметру. Обоснована необходимость и возможность введения в Украине европейского подхода к оценке размеров субъектов хозяйствования в сельском хозяйстве, выделению и поддержке малых хозяйств с целью стимулирования их модернизации и развития.

Ключевые слова: производители сельскохозяйственной продукции, экономический размер, малые хозяйства, показатели хозяйственной деятельности, стандартный выпуск.

*I.Prokopa, Doctor of Economics, Professor,
Chief Researcher,
Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine*

*I.Demchak, PhD in Economics,
General Director,
Ukrainian Research Institute of the Productivity of Agro-Industrial Complex*

IDENTIFICATION OF SMALL AGRICULTURAL PRODUCERS: EUROPEAN EXPERIENCE FOR UKRAINE

One of the areas of improvement of state agrarian policy in Ukraine is increasing support for small farms. However, there is still no common position on the division of agricultural producers by economic size. For identifying it, it seems appropriate to take into account the practice of the European Union, where the typology of farms uses the indicator of economic size. It is based on the economic parameter of Standard Output (SO) and describes the possible value of production that the producer is able to get, with the available productive capacity and conducting business in a particular region.

The economic size of farms is determined based on their acreage and number of animals using regional SO ratios, which are calculated in the EU by relevant authorities. The farms are classified by economic size in 14 classes ranging from "less than 2 thousand Euros" to "more than 3 mln Euros." Within the system, there are groups of small, medium and large farms.

Ukraine needs to adopt the European approach to assessing the size of the farms, in which the group of small sized farms would include individual farms (households), peasant family farms and small sized economically independent farms. It is necessary to immediately start to build a national system of determination of farm size in terms of the economic parameter of Standard Output. During the transition period, it is expedient to temporarily assess the economic value of farms using an indicator as close as possible to the SO.

Key words: *agricultural producers, economic size, small farms, indicators of economic activities, the standard output.*

References

1. The single comprehensive strategy and plan of action for the development of agriculture and rural areas in Ukraine for 2015-2020. Retrieved from http://minagro.gov.ua/system/files/Yedyna_kompleksna_stratehiia_rozvytku_sil'skoho_hospodarstva_ta_sil'skykh_terytoryj... [in Ukrainian].
2. The concept of state purpose oriented program for the development of agrarian sector for the period until 2020. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-p>. [in Ukrainian].
3. On the state support of agriculture in Ukraine. Law of Ukraine. Draft unofficial version. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT_1447 [in Ukrainian].
4. Recommendation of the Commission hearings on `Transformation of Ukraine's agro-industrial complex. Encouragement of the functioning of family farms and their taxation`. Retrieved from http://farmer.co.ua/news/?id=&action=view&f_no=1362 [in Ukrainian].

5. Vovk, L. (2016, June 2). Government supports small farms. *Uriadovyi kurier – Government courier* [in Ukrainian].
6. Taras Kutovyi: I am afraid that this year we won't have 100 bln Hrn. Mass media interview of the Minister of Agrarian Policy and Food of Ukraine Taras Kutovyi (2016, May 11). Retrieved from <https://agropolit.com/interview/100-taras-kutoviy-ya-zvertavsvya-z-propozitsiyeyu-zbilshuvati-finansuvannya-ale-boyusya-scho-tsogorich-10-mlrd-grn-nebude> [in Ukrainian].
7. Zbarskyi, V.K. (2011). Development of the sector of small commercial farms in Ukrainian rural settlements. Kyiv: NATs. IAE [in Ukrainian].
8. Kyrylov, Yu.Ye., Osadchuk, I.V. (2010). Development of small rural businesses under the conditions of globalization. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 7, 91-97 [in Ukrainian].
9. Pitiulych, M.M., Voronych, K.M. (2014). Teoretical aspects of the research on small businesses. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomika – Scientific Bulletin of Mukachevo state University. Economics*, 1, 26-28. Retrieved from <http://www.msu.edu.ua/visn/?cat=8&lang=uk> [in Ukrainian].
10. Skrypyuk, S. (2016). Categories and distinction criteria of small rural businesses. *Agricultural Land Resource Economics*, 2:2, 27-35. Retrieved from <http://www.art-journal.com> [in Ukrainian].
11. Economic Code of Ukraine. Retrieved from <https://urist-ua.net/...> [in Ukrainian].
12. Hubeni, Yu.E., Voronyi, I.V., Kovalskyj, A. (2009). FADN system as a tool for collection and systematizing of economic information in the agrarian sphere EU. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University*, 15, 85-90 [in Ukrainian].
13. Raszeja-Ossowska, Iwona. Economic size of a farm (ESU value and indicator SO). Retrieved from <http://www.dotacje.pl/dla-rolnikow/wielkosc-ekonomiczna-gospodarstwa-rolnego-wartosc-esu-wspolczynnik-so/> [in Polish].
14. Commission Regulation (EC) No 1242/2008 of 8 December 2008 establishing a Community typology for agricultural holdings EU-Lex. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008R1242>
15. Bocian, Monika, Cholewa, Izabela, Tarasiuk, Rafal (2014). Indicators of standard production in 2010 for the purposes of EU Farm Typology. Warsaw, State Research Institute of Agrarian and Food Economy, Department of Agrarian Accounting. Retrieved from <http://docplayer.pl/5056261-Wspolczynniki-standardowej-produkcji-2010-dla-celow-wspolnotowej-typologii-gospodarstw-rolnych-opracowal-zespol.html> [in Polish].
16. Co to jest wielkosc ekonomiczna gospodarstw? (SO). Retrieved from <http://www.sirkielce.pl/index.php/664-618> [in Polish].
17. General tendencies of development of farmers' businesses in Ukraine. (2016). Kyiv: Research Institute "Ukrhropromproduktyvnist" [in Ukrainian].
18. Kutovyi will ask Ministry of Finance for assigning 500 mln Hrn for small and medium farmers. Retrieved from <http://agronews.ua/node/65580> [in Ukrainian].
19. Ukrainian agrarian business: how find a way out the crisis. Retrieved from <http://agravery.com/uk/posts/show/ak-ukrainskomu-agrarnomu-biznesu-vijti-z-krizi> [in Ukrainian].
20. Aid for small farms in Poland in the new financial perspective of 2014-2020. (2013, August). Ministry of Agriculture and Rural Development. Warszawa. Retrieved from <https://www.yumpu.com/xx/document/view/50091809/pomoc-dla-malych-gospodarstw-rolnych-w-polsce> [in Polish].
21. The first all-Ukrainian general agricultural census. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua/pvzsp_2012/pvzsp_2012.htm [in Ukrainian].